

Katarzyna Baran

Komputeryzacja Biblioteki Głównej AWF w Katowicach

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 1/1, 7-12

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARTYKUŁY

Katarzyna Baran

Komputeryzacja Biblioteki Głównej AWF w Katowicach

Dla polskiego bibliotekarstwa początek lat dziewięćdziesiątych minionego wieku stał się okresem przełomowym w komputeryzacji poszczególnych bibliotek, jednocześnie automatyzacji ich działań. W dużym stopniu była to zasługa zmiany systemu społeczno-politycznego, który dał możliwość otwarcia się na Zachód – w zakresie przejmowania koncepcji automatyzacji, przyjęcia z tamtego rynku sprzętu komputerowego i oprogramowań oraz zastosowania na szeroką skalę mikrokomputerów¹. W porównaniu do dokonań bibliotek zagranicznych w dziedzinie komputeryzacji poszczególnych procedur bibliotecznych polskie biblioteki były o 20-30 lat w tyle. Wpłynęło na to wiele czynników, między innymi brak skoordynowanych działań, odgórnych wytycznych i decyzji spajających biblioteki w ich pracy. To wymusiło nie zawsze jednakową drogę ich automatyzacji, poprzez wdrażanie różnych systemów. W tamtym okresie wybór odpowiedniego systemu bibliotecznego nie był prosty, ponieważ te które istniały, były przeważnie na etapie wdrażania i testowania.

W Bibliotece naszej Uczelni dość wcześnie doceniono możliwości automatyzacji, rozpoczynając w 1993 roku komputeryzację. Decyzje dotyczące wyboru i zakupu systemu, odpowiedniego oprogramowania oraz sprzętu podjęły władze Uczelni. Skorzystano z oferty katowickiej firmy KaNet Software House, która opracowała system autorski „BIBLIOTEKA”, przy wykorzystaniu pakietu programowego do obsługi relacyjnej bazy danych mixBASE, przeznaczony do pracy w systemie operacyjnym DOS oraz w sieci lokalnej Novell. Nie było możliwości nabywania poszczególnych modułów etapami, ponieważ cena obejmowała cały system, zbudowany z 5 programów:

- program do wprowadzania danych – **wprow** – obejmował zakładanie katalogów, kartotek czytelników, przekroczenia terminów zwrotów;

¹ Por. E. Ścibor: *Rozdział wstępny do wydania polskiego*. W: A. Jackquesson: *Automatyzacja bibliotek. Zarys historyczny, strategia, perspektywy*. Warszawa 1999, s. 26-27.

- program do obsługi bieżącej pracy biblioteki – **bibl** – zawierał katalog alfabetyczny i rzeczowy, drukowanie zamówień, wypożyczenia i zwroty książek;
- program do drukowania informacji o księgozbiorze – **druk** – posiadał wydruki katalogu alfabetycznego i rzeczowego, przeglądanie kartoteki wolumenów, stanu księgozbioru, sprawozdanie roczne;
- program do prowadzenia rejestru rachunków – **rejes** – obejmował rejestr wypożyczeń w czytelni, rejestrację czasopism, rachunki za książki, przedpłaty i rachunki za prenumeraty czasopism, koszty opraw zbiorów, zestawienie kosztów;
- program do obsługi słownika operatorów systemu – **oper**.

Głównymi celami komputeryzacji miały być szybka i pełna informacja o zbiorach biblioteki; skrócenie czasu opracowania nowych nabytków, tym samym krótsza droga oczekiwania na dokument; usprawnienie obsługi czytelników i kontroli wypożyczeń. Na początek zakupiono dwa komputery – po jednym do Biblioteki i Ośrodka Informacji Naukowej. Do pracy w systemie przeszkolono dwóch pracowników, następnie ustalono kolejność wykonywanych działań przy tworzeniu bazy danych. Prace rozpoczęto od retrokonwersji pozycji książkowych z kart katalogu rzeczowego, co przy sukcesywnym tworzeniu nowych stanowisk komputerowych i wdrażaniu do pracy kolejnych bibliotekarzy pozwoliłoby na automatyzację wypożyczeń. W latach 1993-1995 wprowadzono 13400 rekordów opisów książek oraz 11991 prac magisterskich i publikacji pracowników naukowych. System ten działał tylko w naszej Bibliotece. Miał on niestety poważne mankamenty, gdyż nie uwzględniał polskich norm dotyczących opisu bibliograficznego poszczególnych typów dokumentów, rekordy nie były wprowadzane w formacie MARC, nie dawał możliwości drukowania kodów paskowych jako formy identyfikacji czytelnika i książki, nie posiadał modułu OPAC, więc nie był rozwojowy. Dlatego zaczęto zastanawiać się nad obraniem innej drogi automatyzacji – pozyskania systemu zintegrowanego.

„Zintegrowany system biblioteczny on-line powinien gwarantować zbudowanie i wykorzystanie opisu każdego dokumentu na wszystkich etapach pracy bibliotecznej: począwszy od zamówienia dokumentu, poprzez jego rejestrację w katalogu, aż po udostępnienie opisu użytkownikom i posłużenie się nim przy rejestracji wypożyczeń. Przy tym elementy opisu danego dokumentu powinny być wprowadzone do systemu tylko raz”². W literaturze podaje się przykłady planowania automatyzacji bibliotek, od analizy systemowej biblioteki i strategii jej rozwoju, poprzez

² M. Grabowska: *Zintegrowany system biblioteczny on-line*. „Przegląd Biblioteczny” 1989, nr 4, s. 317.

opracowanie wymagań, kryteriów oceny i selekcji systemów zintegrowanych do wyboru konkretnego systemu i podpisania umowy z dostawcą. Służą temu metodologie projektowania i wdrażania systemów³. W naszej Bibliotece takie działania były zastosowane. Bibliotekarze, posiadając już pewne doświadczenie w pracy z systemem „BIBLIOTEKA”, znając specyfikę pracy poszczególnych działów i doświadczenie pracowników, zaczęli szukać lepszych rozwiązań. Miały one bardziej odpowiadać strukturze Biblioteki, a co ważniejsze, dawać w przyszłości możliwość współpracy z innymi bibliotekami w sieci. Dlatego rozpoznano istniejące na polskim rynku systemy zintegrowane, określono jakie dominują w danym typie biblioteki i na jakim terenie. Okazało się, że najbliższe biblioteki naukowe i uczelniane (Akademii Ekonomicznej, Uniwersytetu Śląskiego, Politechniki Śląskiej oraz Biblioteki Śląskiej) nabyły Kompleksowy System Zarządzania Biblioteką PROLIB firmy Max Elektronik, który wdrażały także inne biblioteki na terenie kraju. Nasi bibliotekarze poprzez konsultacje z wymienionymi instytucjami zbierali opinie o systemie, kosztach zakupu, instalacji, serwisie oraz wywiązywaniu się dostawcy ze swoich obowiązków. Ważnym czynnikiem było również to, czy firma jest w stanie dokonać zmian w systemie pod kątem pracy konkretnej biblioteki. Kolejnym etapem była rozmowa z dostawcą i negocjacje dotyczące oferty zakupu systemu oraz oprogramowania. W maju 1996 roku podpisano z firmą Max Elektronik z Zielonej Góry umowę kupna systemu PROLIB. To zintegrowany pakiet, umożliwiający automatyzację wszystkich procesów bibliotecznych. Może pracować na wybranej platformie sprzętowej o różnych konfiguracjach i pod wieloma systemami operacyjnymi (DOS, UNIX, LINUX, Windows NT, BTOS/CTOS, OS/2, VMS, OS/400). Ma budowę modułową, poszczególne funkcje są wykonywane w osobnych, ale zintegrowanych modułach, co oznacza, że dane raz wprowadzone są wykorzystywane w całym systemie. Podstawowe moduły systemu to:

1. **Katalogowanie Wydawnictw Zwartych**
2. **Katalogowanie Wydawnictw Ciągłych** – oba te moduły służą do wprowadzania opisu bibliograficznego dokumentu zgodnie z PN-82/N-01151, łączenia z inwentarzem i modyfikacji rekordów. Katalogowania dokonuje się w formacie zgodnym z formatem opisu bibliograficznego MARC i normą ISO 2709. Można osobno wprowadzać numery inwentarzowe i opisy bibliograficzne dokumentów, później je łączyć – co sprzyja szybszej automatyzacji wypożyczeń. Moduły umożliwiają wydruk wszystkich rodzajów kart katalogowych, posiadają opcję wieloaspektowego wy-

³ Por. A. Radwański: *Problemy automatyzacji bibliotek*. W: Tegoż: *Komputery, biblioteki, systemy*. Warszawa 1996, s. 57-73

szukiwania pozycji bibliograficznych oraz zapewniają różnorodne wydruki (księgi inwentarzowe, statystyki, kody paskowe).

3. **Wypożyczalnia** – to pełna automatyzacja rejestracji użytkowników biblioteki, wypożyczeń, prolongat, rezerwacji i zwrotów dokumentów. Moduł pozwala przyznawać czytelnikom zróżnicowane uprawnienia (ilość wypożyczeń i okres przetrzymywania dokumentu), a dokumentom różne statusy (udostępnianie na miejscu, wypożyczanie). Zapewnia pełną kontrolę konta czytelnika (upomnienia, naliczanie kar, blokada). Umożliwia procedurę ubytowania książek z różnych przyczyn. Tworzy raporty i statystyki poprzez prowadzenie historii wypożyczeń konkretnych dokumentów i aktywności czytelnika.

4. **Katalog OPAC** – zapewnia wieloaspektowe wyszukiwanie informacji bibliograficznych z dowolnego stanowiska w bibliotece, jak i w sieci uczelnianej, bez względu na typ dokumentu, na podstawie dostępnych indeksów wyszukiwawczych (tytułowy, osobowy, instytucji, imprez, serii, haseł przedmiotowych, klasyfikacji UKD, kraju, numeru ISBN). Przeglądanie bazy danych odbywa się na dwóch poziomach, na poziomie czytelnika z dostępem do informacji o swoim koncie, możliwością zamawiania i odmawiania pozycji oraz na poziomie użytkownika niebędącego czytelnikiem biblioteki, który ma tylko możliwość przeglądania bazy.

5. **Administrator** – pozwala na zarządzanie organizacją zasobów bibliotecznej bazy danych, samym systemem, prawami dostępu do zasobów oraz uprawnieniami operatorów systemu. Posiada funkcję archiwizacji danych, czyli zabezpiecza system przed utratą informacji w przypadku awarii.

PROLIB wyposażony jest także w moduły dodatkowe, między innymi: Gromadzenie dokumentów, OPAC WWW, Bibliografia, Patenty, Normy, Import danych z Przewodnika Bibliograficznego.

System zainstalowano w naszej Bibliotece na komputerze OPTIMUS LANSerwer, pracującym w sieci UNIX, zakupiono i wdrażano 5 modułów podstawowych, początkowo w wersji dla 5 użytkowników. Praca z modułami podstawowymi systemu odbywa się w środowisku systemu operacyjnego Linux, a interfejs operatora i użytkownika jest opracowany w trybie tekstowym. Wdrażanie PROLIBA rozpoczęto we wrześniu 1996 roku od przeszkolenia pracowników, a osoba administrująca nim, poprzez odpowiednie hasła, nadała różne uprawnienia operatorom do obsługi systemu. W praktyce okazało się, że retrokonwersja wprowadzonych już rekordów z systemu BIBLIOTEKA jest niemożliwa, ze względu na format PROLIBA, który współpracuje z systemami, pozwalającymi na obustronną wymianę informacji w formacie wewnętrznym systemu lub importować dane z systemów wyprowadzających je w formacie MARC/BN. W takiej sytuacji, po wnikliwej dyskusji, postanowiono rozpocząć kompu-

teryzację od wprowadzania z autopsji książek nabytych przez bibliotekę do 1996 roku, w oparciu o katalog rzeczowy, wraz z jednoczesnym wprowadzaniem oraz opracowaniem formalnym i rzeczowym bieżących nabytków. Były za to odpowiedzialne trzy osoby. Prace rozpoczęto od wprowadzenia do bazy z książek wszystkich numerów inwentarzowych wydawnictw zwartych, z pominięciem tych, które wcześniej były ubytkowane. Dało to możliwość równoległego z opisywaniem książek drukowania kodów paskowych i oklejania całego księgozbioru, by w ten sposób przygotować się do automatyzacji wypożyczalni. Następnie, aby ułatwić opracowanie rzeczowe dokumentów, wypełniono w oparciu o tablice indeks UKD. Zaletą retrokonwersji z autopsji była możliwość dokonania selekcji zdezaktualizowanego i zniszczonego księgozbioru. W pierwszym roku wdrażania PROLIBA skupiono się na poznaniu i testowaniu systemu oraz na propozycjach zmian i dopasowaniu jego możliwości do specyfiki naszej Biblioteki. Pojawiły się trudności w wydrukach statystyk i książek inwentarzowych, które po żmudnych rozmowach z dostawcą udało się rozwiązać. Dlatego do końca 1997 roku prowadzono równoległe komputerową i tradycyjną księgę inwentarzową wydawnictw zwartych, a od 1998 roku tylko wydruk komputerowy, który zawiera roczne nabytki Biblioteki.

Kolejnym etapem w automatyzacji Biblioteki było rozszerzenie licencji do 10 użytkowników oraz zakup czytników i drukarki do kodów paskowych. To pozwoliło na nadanie odpowiedniego statusu książkom przeznaczonym do wypożyczenia i do czytelnicy. Latem 1998 roku oklejono kodami paskowymi wydawnictwa zwarte i mapy. Nie zrezygnowano, głównie z myślą o czytelnikach i ze względu na bardzo ograniczoną liczbę stanowisk komputerowych, z wydruku kart katalogowych (do tej pory prowadzone są tradycyjne katalogi kartkowe, równoległe z bazą komputerową). W maju 2001 roku ukończono retrokonwersję książek i map, a w 2002 roku wprowadzono czasopisma, które następnie oklejono kodami paskowymi. Komputeryzację wypożyczalni rozpoczęto w 1999 roku od wprowadzenia do systemu danych wszystkich pracowników Uczelni z ich dotychczasowymi obciążeniami i na tej podstawie wydrukowano karty biblioteczne z kodami paskowymi. Utworzona w ten sposób baza posłużyła bibliotekarzom do przetestowania nieznanego modułu, co pozwoliło na uniknięcie błędów w jego pracy i poznaniu możliwości. Od 2000 roku zapisy studentów I roku odbywają się tylko komputerowo, a pozostałych za ich zgodą. W ten sposób uruchomiono komputerowe wypożyczenia, rezygnując z wypełniania tradycyjnych rewersów. Czytelnik wyraża zgodę na obsługę elektroniczną, składając podpis na zobowiązaniu wypełnianym przy zapisie. Wszystkie dane są zabezpieczone i archiwizowane na streamerze. Niestety, nie udało się jeszcze uruchomić zamówień komputerowych, ze

względem niewystarczającą ilość stanowisk dla czytelników. Czynione są starania, by było to możliwe w bieżącym roku.

Z modułów dodatkowych Biblioteka nabyła w 1997 roku **Bibliografię**. Jest on implementacją systemu PROMAX. Moduł ten jest zintegrowany z PROLIBEM, ale może także pracować jako niezależny program. Umożliwia:

- rejestrację danych osobowych i różnych typów publikacji pracowników uczelni wraz z informacjami o cytowaniach w prasie, na podstawie których są sporządzane raporty imienne pracowników, niezbędne do dokonania oceny parametrycznej jednostki;
- rejestrację czynnego udziału pracowników w konferencjach, sympozjach, zjazdach itp.;
- rejestrację prac magisterskich i doktorskich;
- tworzenie i wydruk różnorodnych bibliografii;
- szybki dostęp do informacji o dokumentach i ich zawartości rzeczowej (przez moduł OPAC WWW dla Bibliografii – PROWEB);
- dostęp do abstraktu lub dokumentu źródłowego, ponieważ opis bibliograficzny w systemie można powiązać z dowolną liczbą obiektów multimedialnych.

Moduł został zainstalowany na komputerze w Dziale Informacji Naukowej. W 2000 roku ukończono retrospektywne wprowadzanie dorobku pracowników. Obecnie Biblioteka posiada cztery licencje na użytkowanie Bibliografii. Aktualnie wprowadzonych jest do bazy 17936 rekordów.

Postęp w automatyzacji procesów bibliotecznych wymusił w 2005 roku rozszerzenie licencji systemu PROLIB do 20 użytkowników. Ważnym dla Biblioteki wydarzeniem był zakup modułu **OPAC WWW**, który został uruchomiony w październiku 2005 roku. Służy do przeglądania naszej bazy danych w Internecie. Niestety nie jest jeszcze możliwe zamawianie książek tą drogą.

Na przestrzeni tych lat, wraz z automatyzacją Biblioteka starała się dostosowywać swe pomieszczenia i wyposażenie do potrzeb czytelników. Sukcesywnie zwiększano ilość stanowisk komputerowych do przeglądania PROLIBA, z dwóch do dziewięciu w chwili obecnej (po dwa w katalogach, czytelni ogólnej i wypożyczalni oraz trzy w czytelni informacji naukowej), wykorzystując do tego celu wycofany gdzie indziej sprzęt komputerowy. Jak widać na przykładzie naszej Biblioteki, automatyzacja jej poszczególnych procedur realizowana była i jest stopniowo, zgodnie z możliwościami finansowymi Uczelni.

Mgr Katarzyna Baran jest Kierownikiem Sekcji Gromadzenia i Opracowania Zbiorów Biblioteki Głównej AWF w Katowicach.